

Theo

&

Vincent

EEN BRIEFWISSELING IN NEDERLANDSE GEBARENTAAL



H A N D T H E A T E R

Over de medewerkers	2
Over de voorstelling in het kort	3
Over het ontstaan van de voorstelling	3
Over het script	5
Over de vertaling	6
Over dans en beweging	10
Over decor, kleding en licht	11
Over Nederlandse Gebarentaal	13
Over het leven van Theo en Vincent	25
Over Handtheater	36
Colofon	40

OVER DE MEDEWERKERS

Theo van Gogh	Jean Couprie
Vincent van Gogh	John van Gelder
Jo van Gogh-Bonger/tolk	Mieke Julien
script en regie	Mieke Julien
vertaling	Wim Emmerik
	Gert-Jan de Kleer
	Jean Couprie
	John van Gelder
	Mieke Julien
choreografie	Maxi Hill
kleding/grime	Teja Vossen
kleding uitvoerend	Hanneke Emens
toneelbeeld	Jacques Kriek
licht en geluid	John Neufeld
portretten Theo en Vincent	Bert Nienhuis
werkfoto's	Syll Schaap
grafisch ontwerp	Hilde Salverda
productie/publiciteit	Mick Witteveen
productie tijdens tournee	Teja Vossen

MET DANK AAN

Levent Beskardes, Tjebbe Huese, Colette van Landuyt, Eduard Leuw, Truus de Ridder en medewerkers van het Van Goghmuseum, met name Leo Jansen, Melchert Zwetsman, Josette van Gemert, Caroline Breunesse en Andreas Blühm

Theo & Vincent is gemaakt met medewerking van het Van Gogh Museum. De voorstelling is financieel mogelijk gemaakt door:
Ministerie van OC & W (Directie Kunsten)
Nationaal Revalidatie Fonds
VSB Fonds
Stichting Fonds voor de Letteren
Stichting Steunfonds Nederlandse Letteren
M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting.

Laten we berusten in het lot dat jij veroordeeld bent tot handel, zonder rust of afwisseling, en ik van mijn kant ook voortdurend bezig ben met werk dat erg vermoeiend is en geestelijk erg inspannend. Over een jaar hoop ik dat je zult beseffen dat wij met zijn tweeën iets kunstzinnigs hebben verricht.

Vincent van Gogh, 17 oktober 1888

OVER DE VOORSTELLING IN HET KORT

'Theo & Vincent' gaat over de innige band tussen de broers Theo en Vincent van Gogh, en over de bevoegenheid waarmee zij zich met de schilderkunst hebben beziggehouden.

De twee acteurs citeren in de Nederlandse Gebarentaal fragmenten uit de brieven van de broers, afgewisseld met korte choreografieën. Daarnaast verbeelden ze een aantal schilderijen van Van Gogh in beweging.

Decor en licht weerspiegelen de schildertechniek en het kleurgebruik van Van Gogh.

De voorstelling wordt simultaan getolkt in het gesproken Nederlands.

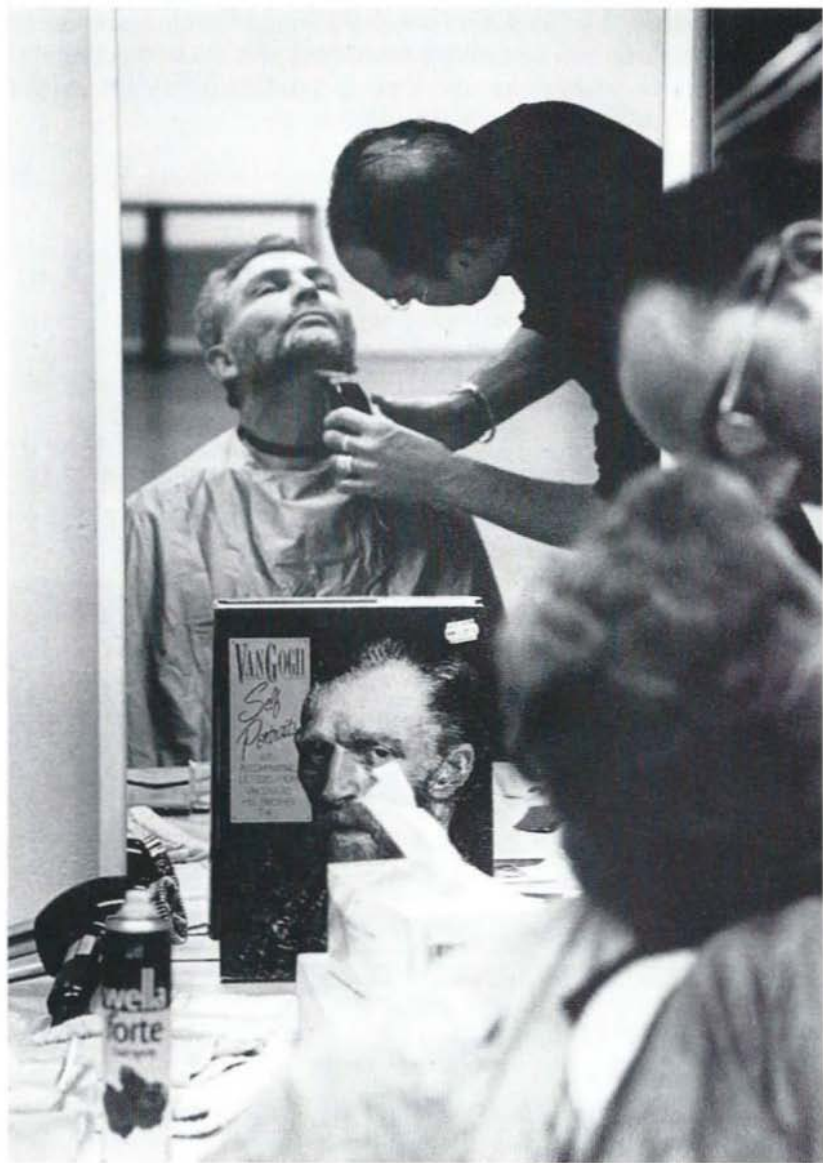
De tolk speelt tevens de rol van Jo, de vrouw van Theo.

OVER HET ONTSTAAN VAN DE VOORSTELLING

John van Gelder, die de rol van Vincent speelt, is altijd al door Van Gogh geboeid geweest. Eerst door zijn schilderijen en later ook door zijn levensgeschiedenis. Omdat hij verwantschap voelde met Van Gogh, wilde hij een monoloog aan hem wijden.

Tijdens het onderzoek naar het leven en het werk van de schilder stuitte hij op de brieven van Vincent. Op meerdere plaatsen geeft Vincent aan hoe verbonden hij zich voelde met zijn broer Theo en dat hij zijn werk beschouwde als het resultaat van hun beider inspanning.

Toen ontstond het idee om een stuk te maken over de band tussen de broers, gebaseerd op hun briefwisseling. Die keuze gaf dramatisch gezien ook meer mogelijkheden.



'Theo & Vincent' heeft als ondertitel *een briefwisseling in Nederlandse Gebarentaal*. En dat is precies wat het is, een briefwisseling. Er zijn geen teksten toegevoegd, geen spelsituaties bedacht. We wilden het leven van Van Gogh niet dramatiseren.

Het stuk bestrijkt de laatste twee jaren van Vincents leven, een interessante periode. Uit die periode zijn ook brieven van Theo bewaard gebleven. Vincent was pas verhuisd naar het Zuid-Franse Arles en ontwikkelde daar een andere schilderijstijl en kleurgebruik. Het dramatische einde van zijn leven is tevens een natuurlijk hoogtepunt van het stuk.

In het stuk worden fragmenten gebruikt uit de brieven die Theo en Vincent aan elkaar hebben geschreven en uit de brief die Theo schreef aan zijn moeder na de dood van Vincent.

Uit de brieven zijn vooral citaten verwerkt die gaan over de relatie tussen de broers, hun persoonlijke ontwikkeling en hun visie op de schilderkunst. De chronologische volgorde van de brieven is zoveel mogelijk aangehouden.

Het stuk is geschreven vanuit het perspectief van Jo. Als het stuk begint, zijn Theo en Vincent al gestorven. Jo geeft in de proloog aan waarom ze heeft gewacht met de publicatie van de brieven:

Het zou een onbillijkheid zijn jegens den doode belangstelling te wekken voor zijn persoon, eer het werk waaraan hij zijn leven gaf, erkend werd en gewaardeerd zooals het verdiende. (Voorwoord bij de brieven, januari 1914)

Het is Jo van Gogh-Bonger geweest die Theo en Vincent 'stem heeft gegeven' door de brieven uit te geven. Daarom worden de broers ook in het stuk door Jo getolkt.

In het script zijn bovendien schilderijen van Van Gogh verwerkt. De acteurs verbeelden die schilderijen in beweging. Gekozen is voor schilderijen die Van Gogh geschilderd heeft in de laatste twee jaar van zijn leven toen hij woonde in het gele huis in Arles, in het psychiatrisch ziekenhuis Saint-Rémy verbleef en verhuisde naar Auvers, een dorpje vlak bij Parijs, waar hij de laatste twee maanden van zijn leven doorbracht.

In die twee jaar heeft Van Gogh veel schilderijen gemaakt, in Auvers alleen

al tachtig. De schilderijen in de voorstelling zijn - op de Sterrennacht na - allemaal in Nederland te zien. Zes ervan hangen in het Van Gogh Museum, twee in het Kröller-Müller Museum.

OVER DE VERTALING

Het oorspronkelijke script bestaat uit fragmenten uit de brieven van Theo en Vincent. Deze moesten worden vertaald in de Nederlandse Gebarentaal. Dat is een ingewikkeld en intensief proces dat verschillende fasen kent. Eerst hebben enkele acteurs van Handtheater die niet in dit stuk spelen een eerste vertaling gemaakt en die op video vastgelegd. Met deze video-opnamen zijn de acteurs en de regisseur aan de slag gegaan. Zij hebben een tweede vertaling gemaakt. Voordeel van deze werkwijze is dat de acteurs die het stuk spelen een versie in hun eigen taal als basis hebben in plaats van een Nederlandse tekst.

Ten slotte zijn de gebarenteksten van de acteurs weer omgezet in een gesproken tolktekst. Deze verschilt van de oorspronkelijke brieffragmenten omdat de grammaticale volgorde van de Nederlandse Gebarentaal anders is dan die van het Nederlands.

Enkele aspecten van het vertalen van het Nederlands naar de Nederlandse Gebarentaal willen we nader toelichten.

NAAMGEBAREN

In het stuk komen namen van personen voor, zoals Theo, Vincent, Jo en Gauguin. Deze namen kunnen natuurlijk worden gespeld in het Nederlandse hand-alfabet, maar dat is saai en bovendien van een afstand moeilijk af te lezen.

Doven bedenken gewoonlijk naamgebaren voor personen. Naamgebaren kunnen gebaseerd zijn op een achternaam. Iemand die Bakker heet, krijgt als naamgebaar het gebaar voor 'bakker', eventueel met een toevoeging zoals een gespelde letter, om verwarring te voorkomen over welke Bakker wordt bedoeld. Een uiterlijk kenmerk kan ook de inspiratiebron zijn voor een naamgebaar (G met het Kuiltje in haar Wang; de Lange Dunne). Verder kan een naamgebaar gebaseerd zijn op een opvallend gedrag, een hobby of een beroep.

Voor Van Gogh bestaat in veel landen al een naamgebaar, namelijk Oor Afsnijden. Maar er is geen apart naamgebaar voor Vincent en Theo. Dat moesten we dus bedenken. Vincent werd de Schilderende V en Theo de Spaarzame T. Gauguin wordt in het stuk aangegeven als de Hooghartige G met het Puntige Baardje en Jo is J Echtgenote.

WOORDEN WAARVOOR WE HET GEBAAR NIET KENDEN

In de brieven van Vincent en Theo komen woorden voor waarvoor we het gebaar niet kenden. Vaktermen als 'prepareren' (van schilderdoeken), 'complementaire kleuren' en 'impressionisme'. Boomsoorten die niet van nature in Nederland voorkomen, zoals 'acacia' en 'oleander'. Begrippen als 'vreemdelingenlegioen' en 'componist'. In zo'n geval vraag je eerst in de dovenge-meenschap na of iemand het gebaar voor die woorden kent. Sommige woorden hebben we voorgelegd aan een dove schilder en acteur in Frankrijk. Toen dat onderzoek niets opleverde, zijn we teruggegaan naar de essentie van de begrippen. Een methode die al is beschreven door de dove Fransman Pierre Desloges, boekbinder, behanger en revolutionair, in het Parijs van voor de Franse revolutie. In 1779 schreef hij:

In de natuur is er niets, absoluut niets dat niet zijn eigen gebaar in zich draagt. (...) Zo is er niets, in welke gesproken verhandeling dan ook, dat niet in gebarentaal uitgedrukt kan worden. (Opmerkingen van een dove & stomme, blz. 29)

Voor sommige begrippen kan het gebaar echter alleen door analyse duidelijk worden.

Wanneer ik bijvoorbeeld wil spreken over een Ambassadeur, kan ik voor die gedachte niet onmiddellijk een natuurlijk gebaar vinden; maar wanneer ik terugga tot de bijkomstige gedachten, vind ik gebaren voor 'een Koning die een Heer naar een andere Koning zendt, om belangrijke zaken te behandelen'. (Blz. 49)

Een leuk voorbeeld van teruggaan naar de essentie zijn de moderne gebaren voor appelmoes, appelstroop en appelsap. In de Nederlandse Gebarentaal is appelmoes: appel die je met een lepel eet
appelstroop: appel die je smeert
appelsap: appel die je drinkt.

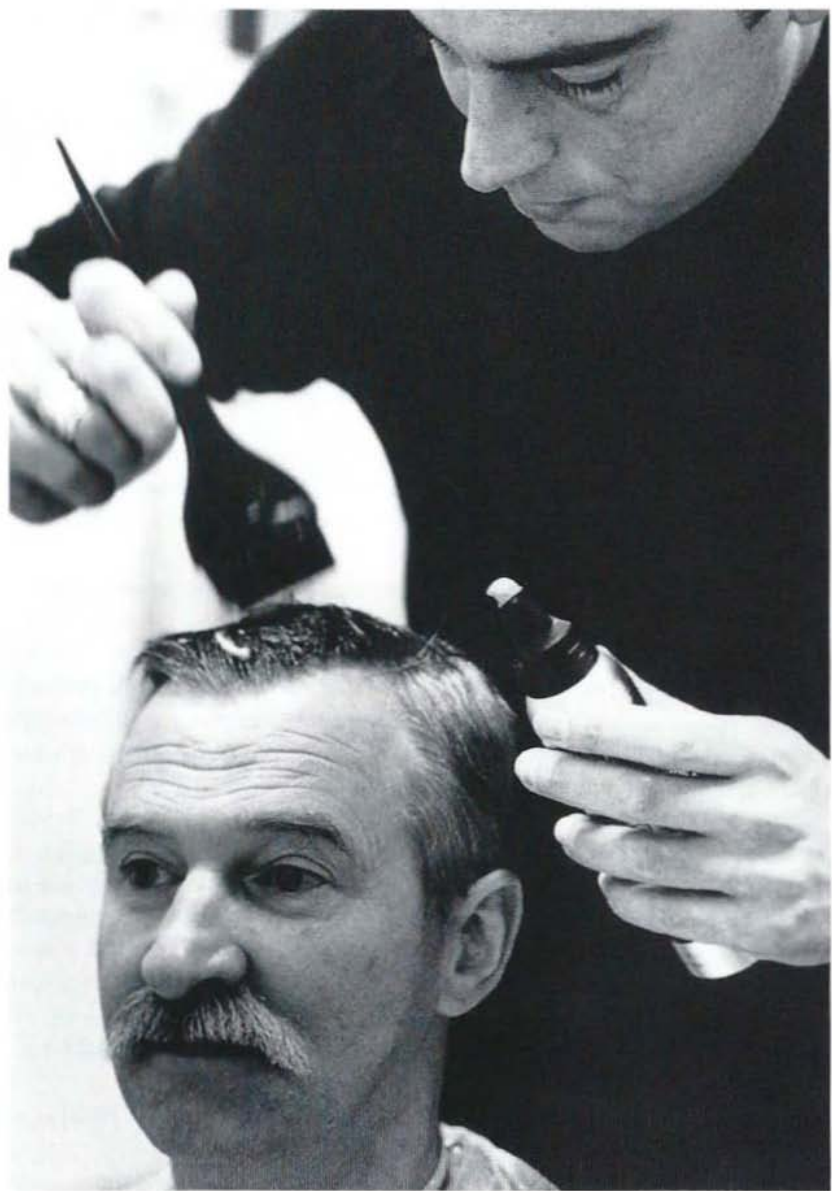
'Prepareren' werd vertaald door de handeling aan te geven, namelijk het insmeren van het doek met een soort grondverf.

'Complementaire kleuren' werd 'kleuren die elkaar aanvullen, bij elkaar passen'.

'Impressionisme' werd 'indruk die de omgeving op je maakt en die je vanuit je gevoel op het doek vastlegt'. Dat is in het Nederlands een mond vol, maar in de Nederlandse Gebarentaal is het één vloeiende beweging.

De acacia werd aangegeven als 'boom met veerachtige bloemen' en de oleander als 'boom met kleine, fijne bloemetjes in lichte kleuren'.

'Vreemdelingenlegioen' werd aangeduid met de uitmonstering van de



legionairs: de kap tegen de hete zon, het geweer voor de borst en de locatie-aanduiding, namelijk Afrika. Zo werd de componist teruggebracht tot 'bedenker van muziek'.

Overigens is het verschijnsel van het teruggaan tot de essentie door een omschrijving te geven niet alleen typerend voor gebarentalen. Ook in een taal als het Chinees - met meer dan een miljard sprekers de meest gesproken taal ter wereld - komt dat voor. Stomen is in het Chinees 'droog wasen', een taxi is een 'huren auto' en telefoneren is 'aantikken elektrisch woord'.

ANDERE VOLGORDE

Gebarentalen zijn visuele talen die zich afspelen in de zogenaamde gebarenruimte, de driedimensionale ruimte voor het bovenlichaam. Die ruimte wordt ordelijk ingedeeld. Dieren, dingen en mensen krijgen er een plaats, maar bijvoorbeeld ook stromingen in de schilderkunst (impressionisme versus expressionisme), theorieën (Marx versus Freud). Zo worden de onderlinge relaties duidelijk en kan men er een gesprek over voeren.

Omdat de taal zo ruimtelijk is, is de volgorde in sommige fragmenten veranderd. In een van zijn brieven vertelt Vincent over het gele huis in Arles. Hij begint met een beschrijving van de buitenkant, schrijft vervolgens dat de muren van binnen wit zijn en de vloer getegeld, dat de hemel boven het huis blauw is, geeft dan een beschrijving van de kamers boven en eindigt met de kamers beneden.

In de vertaling zijn we begonnen met de buitenkant, gaan vervolgens naar binnen, beschrijven eerst de kamers beneden, gaan de trap op en eindigen met een beschrijving van de kamers boven.

Vaak vereist de grammaticale structuur van de Nederlandse Gebarentaal dat zinnen of zinsdelen worden omgekeerd. In het Nederlands begint men vaak met een bijzin, terwijl in de Nederlandse Gebarentaal de hoofdzin vooropstaat. Neem het fragment uit een brief die Vincent schreef vanuit de psychiatrische inrichting in Saint-Rémy:

Hoewel hier enkele zeer ernstige zieken zijn, is de angst, de afschuw die ik vroeger had voor de waanzin, al sterk afgenomen. En hoewel je hier voortdurend vreselijk geschreeuw en gekrijs hoort als van beesten in een dierentuin, kennen de mensen elkaar hier ondanks dat heel goed en helpen ze elkaar als ze een aanval krijgen.

Dat werd in de gebarentekst:

Vroeger was ik bang en voelde ik afschuw voor gekken. Nu ik in het gekkenhuis ben, is die angst sterk afgenomen. De mensen hier zijn gek. Ze schreeuwen en krij-sen als dieren in een dierentuin. Toch kennen zij elkaar. Als de een gek wordt, helpt de ander. Als de ander gek wordt, helpt de een.

TAALGEBRUIK

De brieven van Theo en Vincent zijn geschreven in het Nederlands van een eeuw geleden. Helaas weten we niet precies hoe doven toen gebaarden. De kennis daarover is fragmentarisch, omdat er geen visuele opnamen uit die tijd bestaan. Wel weten we dat ook in gebarentalen 'ouderwetse' gebaren bestaan die door moderne gebaren worden vervangen en dat er ook steeds nieuwe gebaren bijkomen, zoals voor fax, computer en printer.

Om de tijd aan te geven, tikken doven tegenwoordig op hun pols, de plaats waar het polshorloge zit. Omdat er in de tijd van Theo en Vincent nog geen polshorloges bestonden, tikken de acteurs in het stuk op een denkbeeldig vestzakhorloge. We weten niet zeker of dat gebaar toen ook werd gebruikt, maar het ligt wel voor de hand.

Eenzelfde probleem kwamen we tegen bij het toneelstuk 'De man, de stad en het boek' dat zich afspeelde in 1789. Tegenwoordig wordt Parijs aange-guid door met wijs- en middelvinger van beide handen de Eiffeltoren aan te duiden. Maar die bestond in 1789 nog niet. Analooq aan dit moderne gebaar hebben we een achttiende eeuws gebaar bedacht voor Parijs, name-lijk met vier vingers van beide handen de acht torens van de Bastille aan-geven.

OVER DANS EN BEWEGING

De choreografe Maxi Hill gaat uit van mogelijkheden en eigenheden van de mensen met wie ze werkt. Ze is begonnen met een training, waarin ze onder-zocht welke bewegingsmogelijkheden de spelers hebben en wat hun per-sonlijke stijl is.

In het script is een aantal bewegingen opgenomen, drie duetten en vier soli. De duetten staan voor de ontmoetingen en de band tussen de broers, de soli voor een dramatische gebeurtenis in hun leven.

In de laatste twee jaar van Vincents leven hebben de broers elkaar viermaal ontmoet. Drie van deze ontmoetingen zijn vertaald naar een duet.

Theo is meteen per trein naar Zuid Frankrijk vertrokken, toen hij hoorde

dat Vincent in het ziekenhuis was opgenomen.

Na zijn verblijf in de psychiatrische inrichting Saint-Rémy besloot Vincent om naar het noorden te verhuizen. Hij reisde eerst naar Parijs, waar hij enkele dagen bij Jo en Theo verbleef. Parijs was hem te druk en te chaotisch. Daarom ging hij naar het dorp Auvers, toen al bekend om de schilders die er hun toevlucht hadden gezocht.

Nadat Theo hem een wanhopige brief had geschreven, reisde Vincent naar Parijs. Over die ontmoeting staat weinig in de brieven, maar tussen de regels door wordt wel duidelijk hoe spanningsvol die ontmoeting is geweest.

Ook andere dramatische gebeurtenissen die plaatsvonden tussen de brieven door en waar in de brieven gewag van wordt gemaakt, zijn vertaald in dans en beweging, zoals Vincents verblijf in het ziekenhuis nadat hij zijn oor had afgesneden, zijn gevangenschap in de dolcel en zijn wanen. Theo's onrust als hij weer een periode lang niets van zijn broer hoorde, is ook in een solo vertaald.

Maxi Hill liet de acteurs zoeken naar eigen bewegingen die zij selecteerde en samenvoegde tot een choreografie.

OVER DECOR, KLEDING EN LICHT

Jacques Kriek heeft gekozen voor een decor dat een twee-eenheid is. De spelers hebben ieder een eigen locatie, terwijl deze toch een geheel vormen. Theo en Vincent bevonden zich tijdens hun briefwisseling namelijk ook op hun eigen locatie, maar waren wel in contact met elkaar.

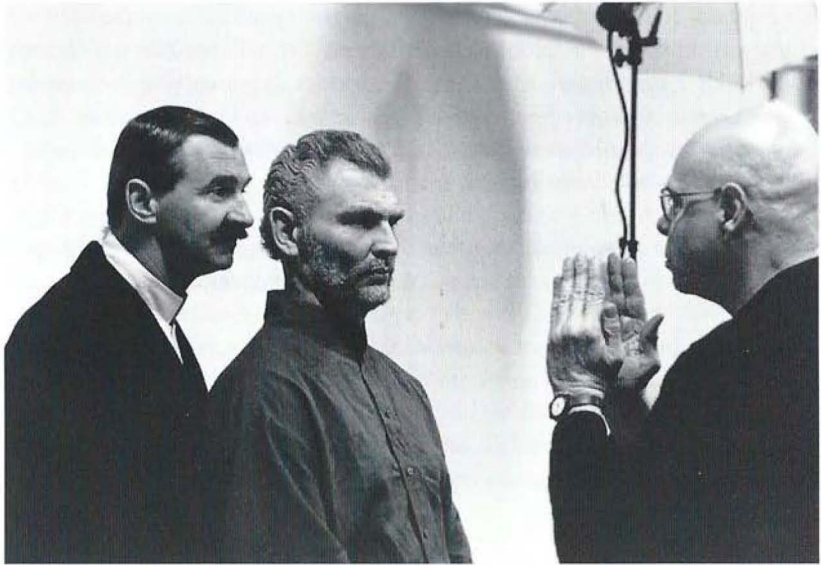
Theo's locatie wordt gesymboliseerd door een schoorsteen. De vormgeving geeft aan dat Theo een man was van zijn tijd, eind negentiende eeuw.

Vincent was als schilder echter zijn tijd ver vooruit. Zijn locatie is dan ook moderner en meer geabstraheerd, en kan daardoor staan voor meerdere omgevingen.

De elementen van het decor zijn ontstaan vanuit de formele aspecten van het schilderen, zoals horizontaal-verticaal, plat-diep, licht-donker enzovoort.

De spelers zijn een deel van de tijd op hun eigen plaats, maar begeven zich zo nu en dan in elkaars ruimte. In het eerste geval wenden ze zich tot het publiek alsof dat hun broer is, in het laatste geval zijn ze direct met elkaar in gesprek.

John Neufeld gaat uit van het decor als basis om met licht een impressie te geven van Vincents gebruik van kleuren, licht en schaduw.



Teja Vossen heeft in het ontwerp van de kleding ook gezocht naar de tegenstellingen tussen de broers in beroeps- en privéleven, en persoonlijkheid. Theo is klassiek gekleed in wol en zijde, als een heer van stand met een representatief beroep. Voor Vincent heeft ze gekozen voor grof en fijn linnen in felle kleuren die staan voor zijn uitgesprokenheid, zijn opstandigheid en zijn onaangepastheid.

OVER DE NEDERLANDSE GEBARENTAAL

Gebarentalen bestaan al zo lang als er dove mensen zijn, omdat overal waar doven samenkomen, vanzelf een gebarentaal ontstaat. Het zijn visuele talen met een eigen gebarenschat en grammaticale structuur.

Tijdens een congres in 1880, in Milaan, besloot de meerderheid van de aanwezige horende onderwijzers van dovenscholen dat het gebruik van gebaren moest worden tegengegaan. Gebaren zouden de ontwikkeling van het spreken in de weg staan. Bovendien zouden gebarentalen geen volwaardige talen zijn, maar primitieve gesticulatie. Ondanks deze onderdrukking bleven de meeste doven gebaren. De laatste jaren is het respect voor gebarentalen weer groeiende, mede dankzij taalwetenschappelijk onderzoek dat aantoonde dat gebarentalen volwaardige talen zijn. Op voorspraak van de Commissie Nederlandse Gebarentaal - ingesteld door de staatssecretarissen Terpstra en Netelenbos - heeft de regering wezenlijke stappen gezet op de weg naar de officiële erkenning van de Nederlandse Gebarentaal.

GEBARENTAAL IS NIET INTERNATIONAAL

Een veelvoorkomend misverstand is dat gebarentaal internationaal is. Over het algemeen zijn gebarentalen landstalen, terwijl iedere landstaal ook zijn dialecten kent. Er bestaat dus een Franse, Spaanse, Zweedse, Amerikaanse, Japanse Gebarentaal enzovoort. Toch kunnen dove mensen uit verschillende landen vrij gemakkelijk een weliswaar niet te diepgaand gesprek met elkaar voeren. Grammaticale regels van gebarentalen lijken namelijk op elkaar. Bovendien hebben alle gebarentalen beeldende (iconische) en niet-beeldende (arbitraire) gebaren. In internationale contacten laten de doven de arbitraire gebaren zoveel mogelijk achterwege en gebruiken zij vooral beeldende gebaren. Bij iconische gebaren is er een relatie tussen (een deel van) een voorwerp, de beweging ervan en het gebaar. Bij het gebaar voor 'bal' maak je een bal met je handen in de lucht. Bij het gebaar voor 'fiets' doe je de beweging van de trappers na. Overigens maken iconische gebaren maar een derde deel van het lexicon uit en zijn niet alle iconische gebaren meteen begrijpelijk.

DE NEDERLANDSE GEBARENTAAL KENT VIJF DIALECTEN

Er zijn in Nederland vijf gebarendialecten die rondom de scholen en instituten voor doven zijn ontstaan: in de regio Amsterdam, Rotterdam, Groningen, Voorburg en Eindhoven. Zo komen er voor het woord 'schoon' vier verschillende gebaren in de regio's voor, maar is het gebaar voor 'terug' in alle regio's hetzelfde. Overigens is het merendeel van de gebaren in alle regio's gelijk.

Op 26 juni 1998 is een convenant ondertekend door vertegenwoordigers van de scholen voor doven, de belangenvereniging van doven en die van ouders van dove kinderen, en de toenmalige staatssecretaris van onderwijs Netelenbos. Dit convenant heeft een aantal beleidsvoornemens vastgelegd, waarvan de belangrijkste zijn de standaardisatie van de Nederlandse Gebarentaal en de invoering van tweetaligheid in het onderwijs aan doven. Dat laatste betekent niet alleen dat de Nederlandse Gebarentaal als voertaal in het onderwijs wordt ingevoerd, maar ook als schoolvak.

GEBARENTALEN ZIJN LEVENDE TALEN

Net als bij de gesproken talen verdwijnen er oude gebaren en komen er onder invloed van maatschappelijke ontwikkelingen nieuwe gebaren bij, zoals het gebaar voor Aids, therapeut, illegaal en fax.

Sinds er steeds meer doven een hogere (beroeps)opleiding volgen, wordt de gebarenschat ook met begrippen uit die studies verrijkt.

GEBARENTALEN ZIJN NIET GEMAKKELIJK TE LEREN

Gebarentalen zijn visueel-manuele talen die gebruik maken van de ruimte. Er wordt dus nogal wat van de beginnende gebaarder verwacht: een goede en fijne motoriek, een aantrekkelijke en duidelijke gezichtsexpressie, een visuele instelling en oog voor detail.

In Nederland is gesticuleren niet netjes en wijzen mag niet. Je hoort de handen in de schoot te laten rusten en geen gekke bekken te trekken.

Weerman Erwin Kroll is erg populair bij de doven omdat hij veel met zijn handen wappert. Bij hem zie je de wolken overdrijven, de wind waaien en de regendruppels vallen. Het lijkt erop dat hij nu probeert zijn handen in bedwang te houden, tot grote teleurstelling van de doven.

Onze Nederlandse stijfheid staat ons in de weg om eens een gebaar te maken. Bovendien staat er nog weinig over gebarentalen op papier.

Er is nog geen uitgebreid gebarenwoordenboek en grammatica van de Nederlandse Gebarentaal.

Ten slotte is het oefenen in de praktijk - net als bij andere vreemde talen - heel belangrijk. Men leert sneller Frans door een jaar in Frankrijk te wonen, dan uit een boek.

GEBARENTALEN ZIJN NIET EENVOUDIG

In gebarentalen kan je over van alles van gedachten wisselen: wetenschap, kunst, God, politiek, filosofie, theorieën.

Soms denken mensen dat je in gebarentalen alleen over concrete dingen kunt communiceren. Dat komt omdat ze als eerste de algemeen bekende en iconische gebaren herkennen. Algemeen bekende gebaren worden ook door horenden gebruikt. Bijvoorbeeld: 'gek' (wijsvinger op voorhoofd), 'lekker' (met de hand schudden naast het hoofd) of 'geld' (met de duim over de wijsvinger wrijven).

Bij iconische gebaren bestaat er een duidelijk verband tussen het voorwerp of de handeling, en het gebaar. Bijvoorbeeld 'melk' (alsof je een koe melkt) of 'auto' (alsof je een stuur vasthoudt). De betekenis van iconische gebaren is, eenmaal toegelicht, voor horende mensen gemakkelijk te onthouden.

Veel gebaren zijn echter niet algemeen bekend en ook niet iconisch. Bovendien zijn er gebaren die door de expressie en de lichaamshouding steeds een andere betekenis hebben. Bijvoorbeeld de gebaren voor 'geïrriteerd', 'kwaad' en 'woedend' lijken op elkaar. Het verschil zit in de expressie, en de grootte en felheid van het gebaar.

ER BESTAAT NIET VOOR IEDER WOORD EEN GEBAAAR EN VICE VERSA

Sommige woordsoorten komen in de gebarentalen niet voor. Er worden bijvoorbeeld geen lidwoorden gebruikt. In sommige gesproken talen zoals het Chinees overigens ook niet.

Het werkwoord 'zijn' komt niet voor en het hulpwerkwoord 'hebben' wordt niet gebruikt. Werkwoorden worden anders vervoegd dan in een gesproken taal. 'Gisteren heb ik gewerkt' wordt in gebarentaal 'Gisteren ik werken'.

Het woord 'heel' in de zin van 'heel lief' bestaat ook niet. Het verschil tussen 'lief' en 'heel lief' wordt uitgedrukt door de expressie. Met andere woorden het woord 'heel' wordt geïncorporeerd in het gebaar.

Soms wordt een gebaar herhaald om de intensiteit weer te geven. Zo hoopt Theo hartgrondig dat het met Vincent beter gaat. 'Hartgrondig hopen' wordt net als in het Chinees vertaald door 'hopen-hopen'.

Soms bestaan er voor één woord, zoals 'op' of 'uit' verschillende gebaren. 'Uit' wordt in de zin 'Het boek is uit' anders gebaard dan in de zin 'Het is uit tussen ons' of 'Doe het licht uit'.

GEBARENTALEN ZIJN UITEINDELIJK EVEN SNEL ALS GESPROKEN TALEN

Gebarentalen zijn niet sneller maar ook niet langzamer dan gesproken talen. Het kost gemiddeld meer tijd om een gebaar te maken dan om een woord uit te spreken. Gebarentalen hebben echter de mogelijkheid van simultaneïteit, dat wil zeggen: verschillende stukjes informatie kunnen

tegelijktijd worden gegeven. De zin 'Ik ben niet ziek' bestaat uit vier woorden die na elkaar moeten worden uitgesproken. In de Nederlandse Gebarentaal wordt eerst het gebaar voor 'ik' gemaakt, het werkwoord zijn bestaat niet, daarna wordt het gebaar voor 'ziek' gemaakt, terwijl gelijktijdig (simultaan) 'nee' wordt geschud.

Dus hoewel soms de gesproken taal sneller is, dan weer de gebarentaal, is er gemiddeld geen verschil.

VINGERSPELLEN IS IETS ANDERS DAN GEBAREN

Vingerspellen is letters maken met de vingers. Zo kunnen de 26 letters van A tot en met Z worden gespeld. In Nederland wordt het Nederlandse handalfabet gebruikt. Handalfabetten zijn niet over de hele wereld hetzelfde. In Engeland bijvoorbeeld worden de letters met twee handen gespeld, terwijl er in Nederland één hand wordt gebruikt.

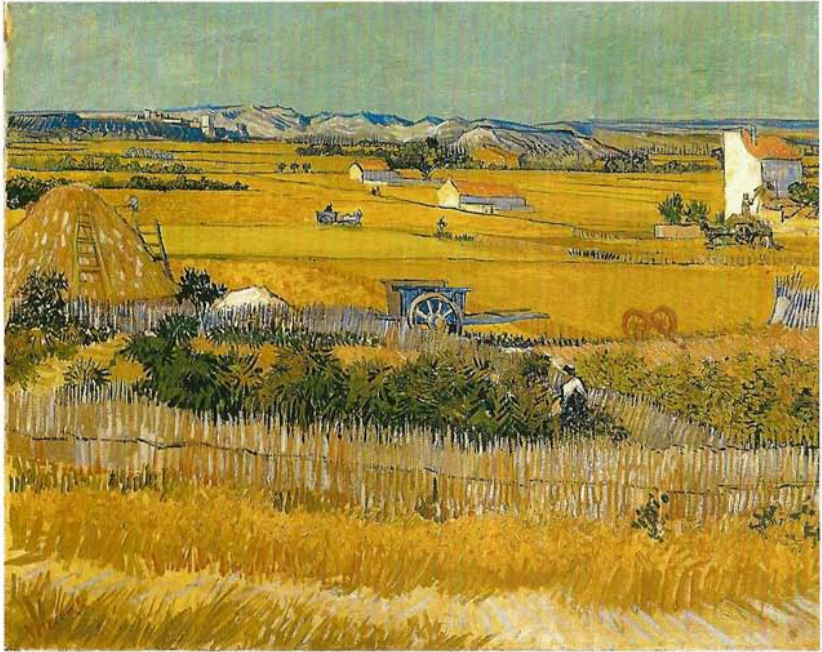
Vingerspellen is niet hetzelfde als gebaren maken. Het woord 'koffie' kan je spellen met de hand door achter elkaar de zes letters te spellen. Voor het woord 'koffie' bestaat echter ook een gebaar.

Vingerspelling wordt gebruikt voor:

- eigennamen,
- voor woorden waarvoor je het gebaar niet voor kent,
- voor straatnamen en plaatsnamen.



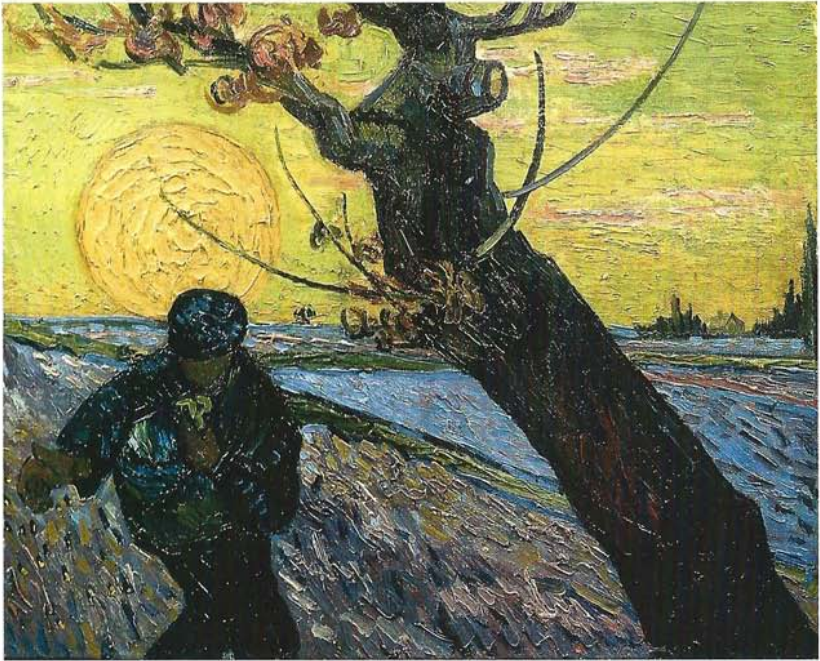
'Le pont de Langlois', brug te Arles, 1888
Kröller-Müller Museum, Otterlo



De oogst 'La Crau', Arles 1888
Van Gogh Museum, Amsterdam



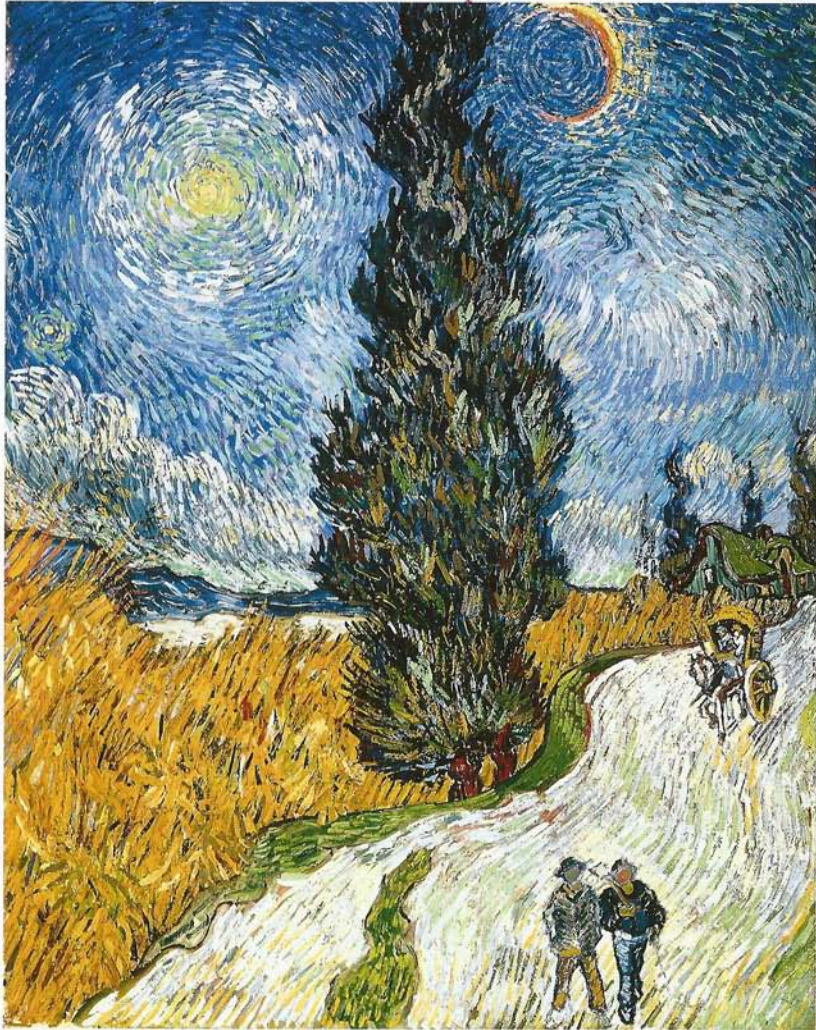
Bloeiende boomgaard, Arles 1888
Van Gogh Museum, Amsterdam



De zaaier, Arles 1888
Van Gogh Museum, Amsterdam



De maaier, Saint-Rémy 1889
Van Gogh Museum, Amsterdam



De weg met de cipres en de ster , Auvers-sur-Oise 1890
Kröller-Müller Museum, Otterlo



Pietà, Saint-Rémy 1889
Van Gogh Museum, Amsterdam



Korenveld met kraaien, Auvers-sur-Oise 1890
Van Gogh Museum, Amsterdam

Theo en Vincent kwamen uit het gezin van Theo en Anna van Gogh. Zij hadden zes kinderen: Vincent (1853), Anna (1855), Theo (1857), Lies (1859), Wil (1862) en Cor (1867). Vader Theo was dominee.

30 maart 1852

De eerste Vincent wordt doodgeboren.

30 maart 1853

Vincent wordt geboren in Zundert (Brabant).

1 mei 1857

Theo wordt geboren in Zundert.

1861-1864

Vincent bezoekt de dorpsschool in Zundert.

1864

Vincent gaat naar kostschool in Zevenbergen.

1866-1868

Vincent volgt de HBS in Tilburg. Hij woont in een kosthuis.

1869

Vincent gaat werken als leerling-verkoper in de kunstwinkel Goupil in Den Haag. Goupil is opgericht door een oom van Theo en Vincent. Vincent gaat vaak naar het museum en leest veel over kunst.

1871

Vader en moeder verhuizen naar Helvoirt. Theo gaat naar school in Oisterwijk. Daarvoor kreeg hij thuis les van een gouvernante.

1 januari 1873

Theo gaat werken bij Goupil in Brussel. Vincent wordt overgeplaatst naar Goupil in London. Hij woont in een pension en wordt verliefd op de dochter van de pensionhoudster.

12 november 1873

Theo gaat werken bij Goupil in Den Haag.

1874

Vincent heeft zijn ongelukkige liefde nog niet verwerkt. Hij gaat enkele weken op vakantie bij zijn ouders en keert daarna weer terug naar London. Daar woont hij op een ander adres. Hij is eenzaam, leest veel en vertaalt stukken uit de bijbel in Frans, Duits en Engels.

Om over zijn liefdesverdriet heen te komen verhuist hij naar Parijs, waar hij van oktober tot en met december werkt bij Goupil. Na enkele maanden weer in London te hebben gewoond, gaat hij terug naar Parijs.

oktober 1875

Vader wordt overgeplaatst naar Etten.

1876

Goupil wordt overgenomen door Boussod en Valadon. Vincent verwaarloost zijn werk. Hij kan niet goed opschieten met zijn nieuwe bazen en neemt ontslag. Hij neemt een baantje als hulponderwijzer aan in Ramsgate, een dorpje bij Londen. Daar geeft hij les in Frans, Duits en wiskunde.

Als de school verhuist naar Isleworth, gaat Vincent mee.

Uiteindelijk vindt hij een nieuw baantje als hulppredikant. Met Kerstmis gaat hij naar zijn ouders. Ze zijn ernstig bezorgd over zijn geestelijke en lichamelijke toestand.

In Dordrecht vindt hij een betrekking als verkoper in een boekwinkel.

1877

Vincent is erg gelovig en wil graag predikant worden. Om dat te kunnen bereiken, gaat hij theologie studeren in Amsterdam. Hij vindt onderdak bij zijn oom Jan, die commandant is van de marinewerf.

1878

Vincent geeft de studie op, omdat hij deze te zwaar vindt en vertrekt naar Brussel om daar een studie te volgen tot lekenpredikant. Hoewel hij niet voor deze opleiding slaagt, gaat hij werken in de Borinage, een mijnstreek in België waar grote armoede heerst. Hij bezoekt de zieken en leest de bijbel voor.

1879

Vincent woont tussen de mijnwerkers in een armoedige hut zonder meubels. Hij slaapt op stro. Hij verzorgt de mensen die ziek zijn van de honger en de slachtoffers van explosies in de mijnen.

Hij tekent de mijnwerkers. Theo is weinig gecharmeerd van zijn werk en de broers schrijven elkaar sporadisch.



1880

Theo werkt bij Boussod en Valadon in Parijs. Hij stuurt Vincent regelmatig geld. Als Vincent besluit om een kunstopleiding te volgen, moedigt Theo dat besluit aan. Vincent gaat naar Brussel en schrijft zich in bij de kunst-academie.

1881

Vincent woont bij zijn ouders in Etten. Hij schildert en tekent de omgeving. Hij wordt verliefd op zijn nicht Kee die pas weduwe is geworden en vraagt haar ten huwelijk. Over zijn aanzoek spreekt de hele familie schande en ook Kee wil niets meer van hem weten.

In de maand november schildert hij in het atelier van de bekende schilder Mauve.

1882

Vincent vestigt zich in Den Haag en wordt nog steeds door Theo onderhouden. Hij ontmoet Sien, een prostituée die ziek en dronken langs de straten zwerft. Hij neemt haar mee naar huis en ze blijft, samen met haar dochtertje, bij hem wonen. Zij wordt zijn vaste model. De familie is tegen een officiële verbintenis met Sien, ook Theo. Ondanks zijn bezwaren tegen Vincents levenswijze stuurt Theo hem verf en doeken zodat hij olieverfschilderijen kan maken.

Vader en moeder verhuizen naar Nuenen.

1883

Hoewel Theo zelf een maîtresse heeft uit een lagere stand, dringt hij er bij Vincent op aan om Sien te verlaten. Onder druk van de familie gaan Vincent en Sien uit elkaar en vertrekt Vincent naar Nieuw-Amsterdam in Drenthe waar hij boeren, boerderijen en landschappen schildert.

Theo heeft conflicten met zijn bazen die een andere smaak hebben wat de schilderkunst betreft. Hij overweegt om ontslag te nemen.

Omdat Vincent niet langer de eenzaamheid van het Drentse platteland verdraagt, keert hij naar huis terug. Met zijn vader heeft hij meerdere aanvaringen, maar desondanks mag hij een werkplaats inrichten in het washok.

1884

Moeder breekt een been en wordt door Vincent liefdevol verzorgd.

De dochter van de burens, Margot, die zeven jaar ouder is, wordt verliefd op hem. Als de familie van Margot de affaire ontdekt, doet zij een poging tot zelfmoord door gif in te nemen. Dat incident maakt een einde aan hun relatie.



1885

Op 26 maart sterft vader.

Vincent tekent boerenfamilies (de Aardappeleters), maar de pastoor verbiedt de boeren uiteindelijk om nog langer voor Vincent model te staan.

In november vertrekt Vincent naar Antwerpen, waar hij enige tijd later naar de kunstacademie gaat. Zijn kleurgebruik verandert, niet langer het Hollandse palet van grijzen en bruinen, maar meer primaire en secundaire kleuren.

1886

Vincent heeft voortdurend aanvaringen met zijn leermeesters die vinden dat hij niet goed tekent en schildert. Hij wordt ziek, eet niet goed, werkt te hard en rookt te veel.

In maart gaat hij naar Parijs en neemt zijn intrek bij Theo. Daar ontmoet hij andere schilders zoals Toulouse-Lautrec, Russell, Bernard, Pissarro en Gauguin.

In juni verhuizen Theo en Vincent naar een grotere woning aan de Rue Lepic 54. Toch krijgen ze steeds vaker ruzie. Theo is nerveus en depressief. Hij heeft Jo Bonger ontmoet en overweegt om haar een aanzoek te doen maar durft niet.

Vincent gaat steeds meer primaire en secundaire kleuren gebruiken. Ook zijn techniek verandert: steeds meer punten en strepen.

1887

Vincent schildert samen met Bernard, Gauguin en Signac. Vaak zijn ze te vinden in een café aan de Boulevard de Clichy. Met de caféhoudster heeft hij een liaison.

Theo is in slechte gezondheid. Hij is mager, zwak en heeft last van nervositeit. De spanningen tussen de broers nemen toe.

1888

Vincent besluit naar Zuid-Frankrijk te gaan en komt terecht in Arles. Hij is verrukt over de kleuren en het licht. In het begin schildert hij vooral bloeiende boomgaarden.

Theo mist zijn broer. Hij is veel ziek en moet zich onder doktersbehandeling stellen.

In mei huurt Vincent het gele huis voor vijftien francs per maand. Hij kan nog niet zijn intrek in het huis nemen, omdat hij geen geld heeft om meubels te kopen. Hij raakt bevriend met de postbode Roulin van wie hij meerdere portretten maakt. Ook de serie zonnebloemen stamt uit deze periode. Op 23 oktober komt Gauguin bij hem wonen. Vincent heeft lang naar diens



komst uitgezien, een kamer voor hem ingericht en de wanden versierd met zijn schilderijen van zonnebloemen.

Hoewel Vincent in aanvang heel blij is met de komst van Gauguin, ontstaan er al snel wrijvingen tussen beiden met name over hun visie op de schilderkunst. Na een conflict met Gauguin op 23 december snijdt Vincent zijn oor af, wikkelt het in doeken en geeft het aan de prostituée Rachel. De politie treft hem op bed aan, hevig bloedend en buiten bewustzijn. Hij wordt opgenomen in het ziekenhuis. Gauguin waarschuwt Theo die onmiddellijk met de trein naar Arles vertrekt.

1889

Op 7 januari wordt Vincent uit het ziekenhuis ontslagen en gaat weer in het gele huis wonen.

Theo verlooft zich met Jo Bonger.

In februari wordt Vincent weer in het ziekenhuis opgenomen omdat hij last heeft van slapeloosheid en hallucinaties.

Als hij terugkeert in het gele huis, schrijven brave burgers in Arles een verzoekschrift dat ze aan de burgemeester overhandigen. In de petitie pleiten ze ervoor dat die 'fou roux' (roodharige gek) in de dolcel van de gevangenis wordt geplaatst. En dat gebeurt. Door bemiddeling van Theo komt Vincent weer vrij, maar hij wil niet meer in het gele huis wonen.

In mei laat Vincent zich vrijwillig opnemen in een ziekenhuis voor geesteszieken in Saint-Rémy-de-Provence. Omdat daar dertig kamers leegstaan heeft hij de beschikking over twee kamertjes, een slaapkamer en een kamertje dat hij als atelier gebruikt. Hij schildert olijfbomen en cypressen, en de tuin van de inrichting.

Hoewel hij hoopt dat de aanvallen voorbij zijn, wordt hij opnieuw krankzinnig, eet giftige verf en mag een tijdlang van de arts niet schilderen.

In september meldt Theo blij en vol trots dat de Sterrennacht en de Irissen in de Salon hangen, een tentoonstellingsruimte van grote faam in Parijs.

Vincent durft niet naar buiten te gaan en vult zijn tijd met het naschilderen (overigens in zijn eigen stijl) van schilderijen van beroemde schilders als Rembrandt en Delacroix.

In december krijgt hij opnieuw een aanval. Omdat hij ook nu verf dreigt te eten, mag hij alleen nog maar tekenen.

1890

Jo bevalt van een zontje dat naar Vincent wordt vernoemd. Vincent schildert voor zijn naamgenootje De Bloeiende Amandelboom.

De Rode Boomgaard wordt verkocht voor 400 francs. Het is het eerste en enige schilderij dat tijdens zijn leven verkocht wordt.



Opnieuw krijgt Vincent een aanval die twee maanden duurt. Hij wil niet langer in het zuiden blijven en hoopt beter te worden door naar het noorden te verhuizen.

In mei bezoekt hij Theo en Jo in Parijs. Theo is ziek en hoest voortdurend. Omdat de chaos en drukte van Parijs hem te veel worden, vestigt hij zich in het landelijke dorp Auvers, op zo'n dertig kilometer van Parijs. Theo heeft hem die plaats aangeraden omdat Vincent daar onder de hoede kan komen van dokter Gachet, een homeopathisch arts en schilder.

Met Theo gaat het inmiddels slecht. Hij schrijft Vincent een emotionele en wanhopige brief. De baby is ernstig ziek geweest, het huis is te klein, zijn baan bij Boussod en Valadon staat op de tocht, hij heeft geldgebrek.

Vincent gaat naar Parijs. Wat zich daar heeft afgespeeld, is niet in de brieven beschreven. Wel is uit de brieven op te maken, tussen de regels door, dat er veel spanningen tussen Theo, Jo en Vincent zijn geweest.

Teruggekeerd in Auvers is Vincent depressief. Toch werkt hij gedreven aan drie grote schilderijen van korenvelden, waaronder Korenveld met Kraaien. Op 23 juli schrijft hij Theo zijn laatste brief. Niets lijkt te wijzen op het dramatische einde. Hij bestelt zelfs nog verf bij Theo.

Op 27 juli vertrekt Vincent uit de Auberge waar hij een piepklein kamertje huurt. Vermoedelijk vlak bij het kasteel schiet hij zichzelf in de borst. Na enige uren buiten bewustzijn te zijn geweest, strompelt hij terug naar de herberg. De herbergier waarschuwt de dorpsarts en dokter Gachet die echter niets meer voor hem kunnen doen.

Op 29 juli sterft Vincent op 37-jarige leeftijd in aanwezigheid van Theo.

Op 30 juli ligt Vincent opgebaard, omringd door zijn schilderijen en bedolven onder de bloemen. Hij wordt in aanwezigheid van vele kunstenaars in Auvers begraven.

1891

Theo is een gebroken man. Het enige dat hem nog drijft, is de wens om het werk van zijn broer onder de aandacht te brengen. Hij verwaarloost zichzelf, zijn vrouw en kind, en wordt ernstig ziek. Omdat hij zich steeds krankzinniger gaat gedragen, roept Jo de hulp in van haar broer, een vriend van Theo. Ze zorgen ervoor dat Theo in de Willem Arntszhoeve in Utrecht wordt opgenomen.

Daar sterft hij op 25 januari, hij is dan nog geen 34. In het doktersrapport staat geschreven dat hij gestorven is van verdriet.

1914

Jo laat Theo herbegraven naast Vincent in Auvers.

De brieven van Vincent worden door inspanning van Jo uitgegeven.



OVER HANDTHEATER

Stichting Handtheater is op 2 mei 1990 door dove acteurs opgericht. Handtheater heeft als doel het bevorderen van en geven van bekendheid aan de dovencultuur, met name op het gebied van gebarentheater.

Handtheater probeert zijn doel te bereiken door:

- voorstellingen en optredens in gebarentaal te brengen
- doven in de gelegenheid stellen zich te bekwamen op het gebied van (gebaren)theater
- toneelstukken in gebarentaal te ontwikkelen
- 'horende' toneelstukken in gebarentaal te vertalen
- workshops te geven
- samen te werken met nationale en internationale organisaties op het gebied van theater in gebarentaal

Handtheater is het huisgezelschap van Theater 't OOG, een centrum voor dovencultuur en gebarentaal. In Theater 't OOG vinden voorstellingen plaats, worden exposities gehouden en workshops gegeven.

OVERIGE PRODUCTIES 1998-1999

O Amor Natural

O Amor Natural is een poëzie- en dansvoorstelling rondom de erotische gedichten van de Braziliaan Carlos Drummond de Andrade. Twaalf gedichten worden gedeclameerd in Nederlandse Gebarentaal door twee mannen en twee vrouwen. De gedichten worden afgewisseld met dans.

Theatercursus

De theatercursus voor doven bestaat uit een basis- en vervolgdeel. Tijdens het basisdeel krijgen cursisten les in spel, dans en beweging, licht, decor, kleding en grime. In het vervolgdeel werken zij toe naar een voorstelling.

OOGgetuigen

OOGgetuigen is een gedramatiseerd discussieprogramma in de vorm van een rechtszaak. OOGgetuigen wil doven een platform bieden om in de eigen taal te kunnen discussiëren over onderwerpen die hun direct aangaan.



PRODUCTEN

Opmerkingen van een dove & stomme

van de dove Fransman Pierre Desloges

Parijs, Amsterdam 1779

Heruitgegeven in een vertaling van Ernst van Altena

Amsterdam 1995

De man, de stad en het boek

tekst van het gelijknamige toneelstuk gebaseerd op het boek

'Observaties van een dove & stomme'

Mieke Julien

Amsterdam 1995

Ansichtkaarten

Serie van vijf getekende portretten van Abbé de l'Epée

Gert-Jan de Kleer

Amsterdam 1995

Videoband 'De man, de stad en het boek'

registratie van het gelijknamige toneelstuk

Amsterdam 1997

Het Gebarenboek

Kleurboek voor kinderen met zestig getekende gebaren

Gert-Jan de Kleer

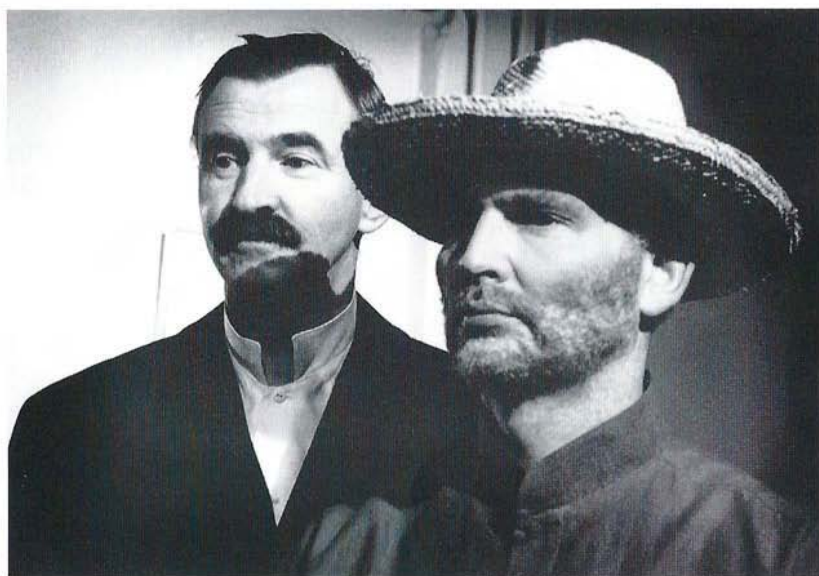
Amsterdam 1991

Ansichtkaarten

zeven zwart-wit foto's van dove acteurs uit verschillende landen

John van Gelder

Amsterdam 1995



COLOFON

Tekst	Mieke Julien
Foto omslag	Bert Nienhuis
Handenstudie	Vincent van Gogh
Foto's binnenwerk	Syll Schaap
Ontwerp	Hilde Salverda
Drukwerk	SSP, Amsterdam

WERKEN VAN VINCENT VAN GOGH

Handenstudie, Saint-Rémy 1890

De oogst 'La Crau', Arles 1888

Bloeiende boomgaard, Arles 1888

De maaier, Saint-Rémy 1889

De zaaier, Arles 1888

Pietà, Saint-Rémy 1889

Korenveld met kraaien, Auvers-sur-Oise 1890

© Amsterdam, Van Gogh Museum (Vincent van Gogh Stichting)

'Le pont de Langlois', brug te Arles, Arles 1888

De weg met de cipres en de ster, Auvers-sur-Oise 1890

© Otterlo, Stichting Kröller-Müller Museum

© Handtheater, Amsterdam 1998

Handtheater

p/a Theater 't OOG

Bilderdijkkade 60

1053 VN Amsterdam

Teksttelefoon/fax 020 689 56 57

Telefoon 020 412 38 21